

<https://doi.org/10.31108/2.2025.3.36.2>
УДК 159.923

Інна Царук

ЕКОПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ІДЕНТИЧНОСТІ У КОНТЕКСТІ САМОВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОЦЕСІВ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ Й СЕРЕДОВИЩНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Царук Інна. Екопсихологічний вимір ідентичності у контексті самовизначення та процесів її формування в умовах війни й середовищної невизначеності.

Вступ. Проаналізовано поняття «екопсихологічний вимір ідентичності» у контексті війни та середовищної невизначеності. Досліджено роль самовизначення та процесів ідентифікації, індивідуалізації, персонізації для формування різних типів ідентичності у відповідності до способу, стилю та образу життя.

Мета. Метою статті є емпіричне дослідження особливостей формування ідентичності в екопсихологічному вимірі в умовах воєнного стану та екзистенційної невизначеності.

Методи. У дослідженні застосовано теоретичний аналіз наукової літератури, компаративний аналіз, систематизація та узагальнення.

Результати. Отримано матрицю екопсихологічного виміру. Встановлена наявність зв'язків між процесами ідентичності, цінностями та самовизначенням, а також встановлена їх незалежність від індивідуальних характеристик. Виявлено, що самовизначення здійснюється в умовах довільності та свободи від індивідуальної заданості.

Висновки. Екопсихологічний вимір ідентичності постає перед нами як концептуальний простір, у межах якого здійснюється становлення цілісного та унікального «Я». Його прояви знаходять відображення у способі, стилі й образі життя особистості. Самовизначення виступає як механізм здійснення процесів ідентичності, що реалізується через систему цінностей і не залежить від індивідуальних характеристик людини. В умовах війни екопсихологічний простір перебуває в кризовому стані.

Ключові слова: екопсихологія, ідентичність, самовизначення, ідентифікація, індивідуалізація, персонізація, колективно-групово, соціально-диференційована та культурно-екологічна ідентичність, внутрішній екологічний простір, невизначеність, зв'язки, взаємодії, свобода

Tsaruk, Inna. Eco-psychological dimension of identity in the context of self-determination and its formation in conditions of war and environmental uncertainty.

Introduction. The concept of eco-psychological dimension of identity is analyzed in the context of war and environmental uncertainty. The study explores the role of self-determination and the processes of identification, individuation, and personalization in shaping different types of identity in accordance with modes, styles, and ways of life.

Aim: To empirically investigate the peculiarities of identity formation within the eco-psychological dimension under conditions of martial law and existential uncertainty.

Methods: theoretical analysis of scientific literature, comparative analysis, systematization, and generalization.

Results. A matrix of the eco-psychological dimension was obtained. The correlations between identity processes, values, and self-determination were established, and their independence from individual characteristics was identified. It was revealed that self-determination was exercised under conditions of voluntariness and freedom from individual predetermination.

Conclusions. The eco-psychological dimension of identity is conceptualized as a space within which the formation of an integral and unique self takes place. Its manifestations are reflected in an individual's way, style, and mode of life. Self-determination functions as a mechanism identity development realized through the system of values, and it does not dependent on personal characteristics. In the context of war, the eco-psychological space is in a state of crisis.

Key words: eco-psychology, identity, self-determination, identification, individuation, personalization, group identity, socio-differentiated identity, cultural-ecological identity, inner ecological space, uncertainty, connections, interactions, freedom

Вступ. У сучасних умовах екзистенційних і екологічних викликів, спричинених наслідками війни – такими, як вимушене переміщення, нестабільність середовища та втрата звичного способу життя, у психологічній практиці все частіше з'являються глибокі запити на самовизначення: «Хто я тепер?», «Що залишилося справжнім у мені?», «Як мені жити у світі, який вже не такий, як раніше?» тощо. На практиці фіксується втрата визначеності форм та способів взаємодії з оточуючим середовищем, іншими, самим собою, світом, що супроводжується розривом відповідних родинних, особистісних, соціальних, професійних, культурних, природних та ін. зв'язків та зниження або повна відсутність здатності будувати нові в обставинах, що склалися. У результаті ми спостерігаємо часткову або повну виключеність індивіда та цілих груп суспільства з двох, чи не найважливіших, систем: «людина – оточуюче середовище» та «людина – природа», адже саме в межах цих взаємодій відбувається не лише творення сфер її життя, а й здійснюється самовизначення та формується ідентичність.

Отже, актуальність дослідження ідентичності в екопсихологічному вимірі зумовлена порушенням зв'язків екологічної взаємодії в системах «людина – природа» та «людина – оточуюче середовище», що стали об'єктом руйнації внаслідок війни.

Головні засади та принципи екопсихології закладені видатним українським вченим Ю.М. Швалбом (2003). Екопсихологічний підхід базується на розробці моделей включення індивіда в різні системи й сфери життя. Сама ідея включення передбачає процес утворення зв'язків всередині такої системи, де людина самостійно визначає форми і способи взаємодії з оточуючим середовищем та природою. Найчастіше таке визначення є людиноцентричним за своєю сутністю, тому подолання антропоцентричного егоїзму є основною проблематикою екопсихології. Вирішення головної проблеми екопсихології лежить через заміну антропоцентричного егоїзму на екологічно орієнтоване мислення та свідомість, що включає: системність, розрізнення штучних і природних систем та різних типів діяльності до них, можливість розвитку і зміни систем через проєктування процесів, сферну організацію системномислєдальнісних об'єктів та процесів (Швалб, 2003).

S. Freud (1933) одним із перших розглянув зв'язки та ідентичність у єдиному концептуальному полі, підкреслюючи роль емоційного зв'язку як провідного чинника формування ідентичності. У листуванні з Альбертом Ейнштейном, опублікованому у вигляді есе «Why War?» (1933), З. Фройд підкреслює, що ідентичність, у розумінні психоаналізу, постає як початковий прояв емоційного зв'язку з іншою особою. Згодом E. Erikson (1968) розробив теорію психосоціального розвитку, згідно з якою ідентичність є результатом соціальної взаємодії, що формується через встановлення зв'язків з іншими людьми від перших днів життя. Він чітко розрізняє поняття ідентичності та ідентифікації, де ідентифікація – психологічний процес, а ідентичність – його результат. H. Tajfel & J. C. Turner (1986) розробили теорію соціальної ідентичності, яка підкреслює, що частина нашої ідентичності походить від належності до соціальних груп та формується через процеси соціальної категоризації, ідентифікації та порівняння. H. J. M. Hermans (2001) запропонував теорію діалогічного Я, згідно з якою особистість – це множинність «Я-позицій», що перебувають у внутрішньому діалозі між собою та з іншими людьми. Ідентичність формується через постійний діалог між цими позиціями, відображаючи зв'язки як внутрішні, так і зовнішні. S. Clayton & S. Opatow (2003) встановили, що природа є джерелом формування особистої, соціальної та культурної ідентичності, що проявляється у поведінці людини. Автори також розглядають індивідуацію як процес ідентичності, що активізується через контакт із природою, сприяючи рефлексивному діалогу та переживанню єдності з екосистемою. Вони вводять поняття моральної ідентичності, що ґрунтується на сприйнятті природи як морального агента, формуючи етичну відповідальність і здатність до співпереживання. Як динамічне утворення в екопсихологічному вимірі розглядає ідентичність Є.В. Гейко (2009). У вказаних рамках вона виокремлює три етапи розвитку ідентичності: первинний, в якому ідентичність ще не визначена, етап диференціації, що супроводжується розділенням первинної цілісності та етап утворення внутрішньої «вільної сув'язності», в якому органічно поєднуються всі

елементи ідентичності в єдине ціле. S. Clayton (2012) підтверджує наявність екологічної ідентичності та її значення для поведінки людини, розкриваючи, як природне середовище впливає на структуру особистісної, соціальної, екологічної та моральної ідентичності. Y. Kashima, A. Paladino & E. A. Margerets (2014) встановили, що екологічна ідентичність є мотиватором екологічної поведінки в багатьох сферах життя та вбудована у світогляд людей щодо природного та соціального світу. Ю.М. Швалб (2018а) розглядає ще один екопсихологічний процес ідентичності – індивідуацію як збирання сукупності «Я-образів», які утворюють особливий конструкт свідомості індивіда – інтегральний та множинний «Я-образ». Така множинність обумовлює здатність до збереження та самозмін, що є необхідною умовою становлення, збереження та затвердження самоідентичності.

О.В. Рудоміно-Дусятська (2018а, 2018b) досліджує зв'язок між особистісною ідентичністю та екологічністю життєдіяльності. Авторка розрізняє особистісну та соціальну ідентичність та вважає, що важливим психологічним чинником бережливого ставлення людини до довкілля є розвинена особистісна ідентичність, яка стійко корелює зі сприйманням і оцінкою людиною свого життєвого оточення. M. Duradoni, M. Fiorenza, M. Bellotti, F. P. Severino, G. Valdrighi & A. Guazzini (2025) досліджують зв'язок між високочутливими людьми та динамікою навколишнього середовища. Результати вказують на те, що зв'язок людини з природою має емоційний характер, що допомагає емоційному відновленню та підвищує рівень стурбованості екологічними проблемами, породжуючи екологічну ідентичність. Дослідження Ю.М. Швалба (2018b) та проведені нами теоретичні дослідження дали змогу розглядати ще один екопсихологічний процес ідентичності – персонізацію (тотожне персоналізації) як процес усвідомленого формування й затвердження власної індивідуальної неповторності, що вирішує завдання на унікальність самовизначення в системі життєдіяльності (Царук, 2024).

Вітчизняна екопсихологія пов'язує процеси екопсихологічного виміру ідентичності з життєвими стратегіями. Так, стратегії, що лежать в основі індивідуації, є стратегіями життєорганізації (Швалб, 2018с) і реалізуються через різноманітні сфери життєдіяльності. З огляду на встановлений зв'язок між життєвими стратегіями та процесами формування ідентичності, було розпочато дослідження, спрямоване на вивчення життєвих стратегій. Воно базувалося на модернізації методики Ф. Хоппе для оцінки рівня домагань, зокрема – на створенні її комп'ютерної версії, адаптованої до великогрупових онлайн-опитувань (Вернік, Царук & Швалб, 2024). Крім того, у межах дослідження була розроблена авторська методика діагностики життєвих стратегій в екопсихологічній метафорі на основі українських народних прислів'їв (Царук, 2023).

Отже, ідентичність у екопсихологічному контексті є цілісним, динамічним утворенням, що формується у взаємозв'язку з природним, соціальним і внутрішнім просторами людини. Її розвиток забезпечується завдяки трьом ключовим процесам – ідентифікації, індивідуації та персонізації, які реалізуються через життєві стратегії та самовизначення. Процеси забезпечують не лише становлення ідентичності, а й її розвиток, внутрішню інтеграцію, психологічне благополуччя та екологічно орієнтовану життєдіяльність. Екопсихологічний вимір ідентичності проявляється через спосіб, стиль та образ життя в межах його буденного, соціального та культурно-екологічного простору. Механізмом формування ідентичності в екопсихологічному вимірі виступає самовизначення, яке реалізується через дію, вибір-взаємодію та світоглядне творення у вище вказаних рамках.

Результати проведених нами теоретичних досліджень дали нам можливість згенерувати базову гіпотезу: ідентифікація, індивідуація та персонізація є базовими процесами ідентичності, що здійснюються через механізм самовизначення та відповідають за творення трьох основних типів ідентичності екопсихологічного виміру: колективно-групової, соціально-диференційованої та культурно-екологічної. Такі висновки дали можливість представити їх у вигляді матриці екопсихологічного виміру ідентичності (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця екопсихологічного виміру ідентичності

Ідентичність	Колективно-групова ідентичність	Соціально-диференційована ідентичність	Культурно-екологічна ідентичність
Процеси, що приводять до утворення ідентичності	Ідентифікація	Індивідуація	Персоналізація
Функції процесу	Встановлює: чим Я подібне до інших	Встановлює: чим Я відрізняється від інших	Забезпечує створення унікальності Я для екологічно спрямованої особистості
Екопсихологічний вимір протікання процесів	Оточуюче суспільне середовище та природне довкілля	Соціальне середовище	Культурно-екологічний континуум творення ефективного власного досвіду взаємодії з природою та його інтеграція в успішний історичний досвід попередніх поколінь
Виконує завдання на:	Приналежність	Самоствердження	Унікальність
Очікуваний результат	Безпека	Емоційна стійкість	Сенс
Процеси, які запускаються після утворення ідентичності	Включеність через пристосування та адаптацію	Інтеграція «Я-образів» в один та його екологічна соціалізація	Інтеграція «Я-Образу» та «Я-концепції» в культурно-екологічний континуум
Спосіб самовизначення	Дія: «Ти той – що ти робиш».	Взаємодія через усвідомлений вибір: «Ти той, який ти робиш вибір»	Світоглядне творення реальності та власного Я: «Ти той, ким можеш стати у світі, який ти твориш»
Тип діяльній орієнтації	Узагальнені стереотипізовані моделі поведінки	Соціальні взірці екологічної взаємодії	Культурно-екологічні цінності
Стратегії	Опираються на колективний досвід, відповідають за життєзабезпечення	Опираються на власний досвід, відповідають за життєорганізацію	Опираються на створення нових стратегій та їх включення в колективні, відповідають за життєреалізацію
Простір життя	Буденно-екологічний	Соціально-екологічний	Культурно-екологічний
Динамічні характеристики життя	Спосіб життя	Стиль життя	Образ життя

Метою дослідження є емпіричне дослідження особливостей формування ідентичності в екопсихологічному вимірі в умовах воєнного стану та екзистенційної невизначеності, з акцентом на вивчення взаємозв'язку між самовизначенням, ціннісними орієнтаціями, індивідуально-психологічними характеристиками особистості та ключовими процесами ідентичності: ідентифікації, індивідуалізації й персоналізації.

Завдання дослідження. Виходячи з поставленої мети, було сформульовано такі завдання:

- провести аналіз важливості самовизначень респондентів і частоти запитів на ідентичність та дослідити глибину процесів ідентичності, направлених на формування образу «Я» та «Я – концепції» в контексті воєнної реальності;
- проаналізувати взаємозв'язки між самовизначенням, ціннісними орієнтаціями та індивідуальними характеристиками особистості з метою з'ясування механізмів формування ідентичності в екопсихологічному вимірі;
- обґрунтувати необхідність подальших досліджень для уточнення специфіки базових процесів формування ідентичності та їх зв'язку з внутрішніми та зовнішніми контекстами буття особистості.

Методи та організація дослідження. Для збору даних було використано такі методики: опитувальник ціннісних орієнтацій Ш. Шварца в адаптації І.І. Семків (Петровська, 2021) та методику самовизначення F. R. Kilpatrick & H. Cantril (Петровська, 2021), особистісний опитувальник ТІРІ (Кліманська & Галецька, 2021), а також тест двадцяти висловлювань M. Kuhn & T. McPartland (Бондарчук, 2014), анкета-візитівка. Пілотне дослідження проводилося в період з квітня по червень 2024 року.

Вибірка дослідження. З огляду на пілотний характер дослідження, вибірка була обмеженою за обсягом. У межах дослідження було опитано 64 респонденти, серед яких 55 жінок і 9 чоловіків. До вибірки увійшли 14 внутрішньо переміщених осіб. Участь в опитуванні взяли жителі Гощанської громади Рівненської області, студенти закладів вищої освіти з різних регіонів України, а також респонденти, які долучилися до дослідження через інтернет. Найчисельнішою виявилася вікова група респондентів з півдня та заходу України у віці від 14 до 20 років, найменшою – група віком від 36 до 45 років.

Результати дослідження та їх обговорення. Враховуючи високу актуальність клієнтського запиту на самовизначення «Хто Я?», ми запропонували респондентам дати відповіді на запитання «Хто Я?» 20 разів, згідно методики М. Куна і Т. Макпартленда. Оскільки, згідно з нашою гіпотезою, самовизначення виступає механізмом формування ідентичності, що поступово проходить через процеси ідентифікації, індивідуалізації та персоналізації, усі отримані відповіді було розподілено на чотири групи: ідентифікація, індивідуалізація, персоналізація та невизначеність – відповідно до алгоритму, розробленого на основі вище згенерованої нами матриці (див. табл. 1). До групи «Ідентифікація» віднесено самовизначення з зовнішнім вектором приналежності – до малих чи великих груп (наприклад: я – мама, українка, психолог). Вони спираються на діяльність, узагальнені стереотипізовані моделі поведінки та орієнтовані на досягнення індивідуальної безпеки через належність до більшого. До групи «Індивідуалізація» віднесено самовизначення, що базуються на якісних характеристиках Я та відповідають на запитання «Який Я?». Через усвідомлений вибір індивід інтегрує множинні Я-образи в єдиний Образ Я, що забезпечує його відмінність від інших. Головне завдання – самоствердження, усвідомлення власної нетотожності та прояв цього у взаємодії. Приклади: я – розумний, я – красива, я – надійний. До групи «Персоналізація» віднесено самовизначення, що формують унікальну культурно-екологічну ідентичність через творення «Я-образу» і «Я-концепції» та їх інтеграцію в культурно-екологічний континуум. Цей процес виявляє індивідуальний сенс, цінність і образ життя, орієнтований на екологічну цілеспрямованість і самореалізацію. Приклади: «Я – мрійник», «Я – сила», «Я – музика, що звучить у тиші», «Я – на межі себе». Такі самовизначення є ключем до особистого щастя та внутрішньої повноти. Четверта група процесів – «Невизначеність»

характеризується відсутністю стабільного образу себе, фрагментарністю, суперечливістю, запереченням. Головний меседж: «Я не знаю, хто я». Ключовими ознаками є порожні, суперечливі, сумнівні відповіді або уникання самовизначення: «Я не знаю», «Я – ніхто», «Я ще не визначився», «Я – як всі», або «Я – ... (мовчання)». Дослідження показали, що найбільш вираженим із всіх процесів ідентичності є процес ідентифікації, а невизначеність є найменш вираженою. (рис. 1).

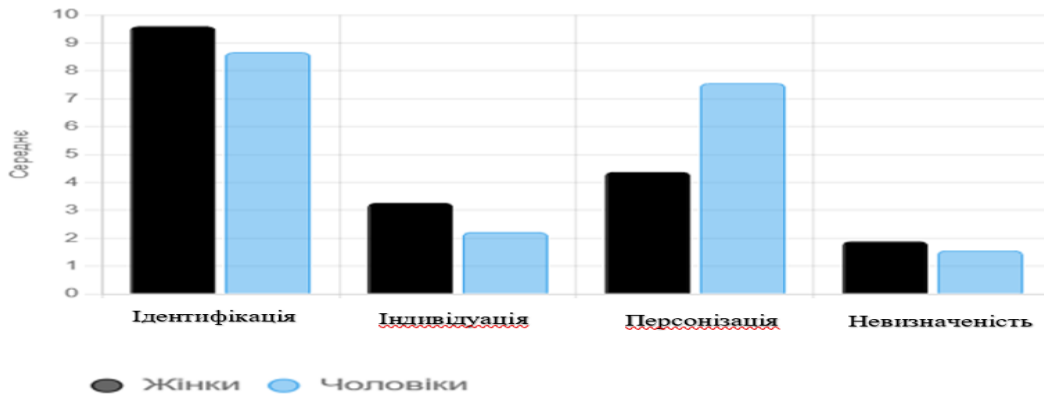

Рис 1. Вираженість процесів ідентичності за статтю респондентів

Одночасно ми спостерігаємо тенденцію переважання персонізації у чоловіків. Це дає підстави припустити, що в цьому випадку формування «Я-концепції» та «Я-образу» відбувається у чоловіків активніше, ніж у жінок. Відтак чоловіки виявляють більшу схильність до вираження унікальності, тоді як жінки – до підкреслення своєї приналежності до інших. Водночас, зважаючи на невеликий обсяг чоловічої вибірки, це явище потребує подальшої перевірки на ширшому емпіричному матеріалі.

Для оцінки значущості кожного самовизначення (в інших джерелах ідентифікації) ми запропонували оцінити важливість кожного свого самовизначення в діапазоні від одиниці до п'яти. Кожній оцінці ми присвоїли відповідний рівень пріоритетності. Поєднання контент-аналізу відповідей, практичного використання методики як проєктивного інструменту в психологічному консультуванні та аналізу суб'єктивної значущості самовизначень дозволило надати змістове наповнення кожному рівню оцінки, як показано на рис. 2.

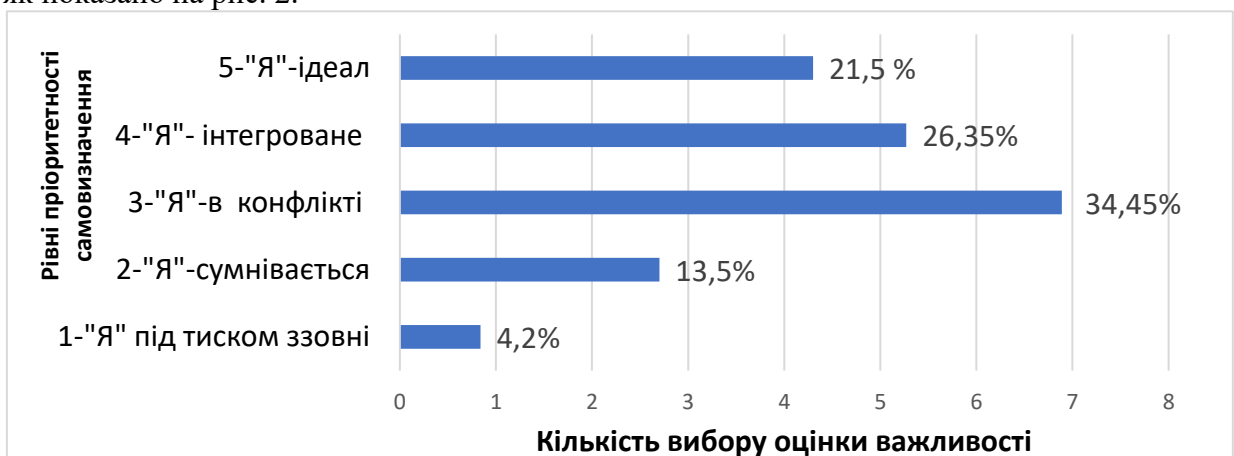

Рис 2. Розподіл кількості оцінок важливості самовизначення по п'яти рівнях пріоритетності за методикою М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?»

Оцінка в 1 бал (рівень 1) означає низьку значущість самовизначення, його ситуативність, яка свідчить про наявність нормативного тиску ззовні, але «Я» його не сприймає як своє. Повідомлення, яке несе ця оцінка : «Я відповідаю зовнішнім вимогам,

але це не моє». Оцінку в 2 бали (рівень 2) ми розглядаємо як переживання сумніву, що описується таким змістом: «Ніби це моє, але не зовсім». Людина згадує цю рису як дещо притаманну їй, однак в цьому не впевнена. Ймовірно, таке самовизначення теж більшою мірою має орієнтацію на зовнішню нормативність, аніж на власні ціннісні орієнтири. Оцінка самовизначення в три бали (рівень 3) трактується нами як «проміжна зона» становлення «Я», яка характеризується амбівалентністю та внутрішнім конфліктом. Це найбільш невизначений етап, у якому «Я» не лише перебуває в пошуку, а й змушене ухвалювати рішення, яке стане основою для вибору між суперечливими внутрішніми образами себе. Ймовірно, що оцінки на рівнях 1–3 свідчать про наявність кризи ідентичності, зумовленої вищезгаданими характеристиками. Відповідно кожному з цих рівнів було присвоєно символічне позначення: рівень 1 – «Я під тиском ззовні», рівень 2 – «Я сумніваюся», рівень 3 – «Я в конфлікті». Оцінка в чотири бали – рівень 4, відображає реальне «Я», яким людина себе бачить, і свідчить про часткову інтеграцію образів «Я». У цьому випадку самовизначення сприймається як близьке, значуще й таке, що має реалізуватися повністю. Це дозволяє людині орієнтуватися на образ себе, який уже частково втілюється в діях і поведінці, хоча ще не досяг остаточного завершення. Самовизначення, що оцінюється на рівні «5», інтерпретується нами як уособлення ідеального образу «Я», який виконує функцію внутрішнього компаса або життєвого орієнтира. Такий рівень характеризується максимальним ступенем інтеграції, стабільності та ціннісної визначеності, що задає напрям особистісного розвитку та самореалізації.

Дослідження показали, що найнижчі оцінки рівнів «Я під тиском ззовні» (4,2%) та «Я сумнівається» (13,5%) вказують на те, що пасивне прийняття зовнішніх образів не сприймаються як важливі для самовизначення, що опосередковано підтверджує актуальність процесів автономізації та самоствердження. Найбільша кількість оцінок важливості самовизначення (34,45% від загальної кількості) припадає на 3 рівень пріоритетності, що трактується респондентами як зона внутрішнього конфлікту «Я». Це вказує не лише на протиріччя між образами «Я», а й на проблеми в налагодженні комунікативних взаємодій – як між ними, так між «Я образами» і «Я концепцією». Рівень 3 – це так звана «зона кризи» або рамки переосмислення існуючої амбівалентності образів, в якій суб'єкт змушений постійно здійснювати складний внутрішній вибір. Сума оцінок важливості діапазону 1–3 балів становить 52% від загальної суми, що підтверджує наявність труднощів із самовизначенням у більшості респондентів. На нашу думку, саме так можна пояснити високу частоту запитів на самовизначення та пошук відповіді на запитання «Хто Я?».

47,85% – сума вираженості пріоритетностей двох типів самовизначень: «Я - ідеального» та «Я - інтегрованого» свідчить про те, що майже половина від всіх самовизначень є усвідомленими, прийнятими особистістю, емоційно вираженими та зберігають тенденцію до внутрішнього упорядкування й стабілізації «Я». Ці самовизначення є ресурсними, оскільки створюють умови для подолання ідентифікаційної кризи та переходу до більш цілісного образу себе. Водночас 21,5% пріоритетності рівня «Я - ідеал» свідчать про наявність сформованого уявлення про бажане «Я», що виконує функцію життєвого орієнтира. Це також підтверджує існування ціннісних уявлень і стратегій самореалізації, які, однак, наразі не можуть бути повною мірою реалізовані в умовах війни. Одночасно, результати досліджень за методикою Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.) дають нам розуміння, які саме цінності в умовах війни стають таким орієнтиром. Отримані нами дані вказують на зниження значущості цінностей традиційності й конформізму та зростання ролі таких ціннісних орієнтацій, як: самостійність, безпека та універсалізм. З одного боку, це свідчить про прагнення особистості до автономії самовизначення як внутрішньої опори в умовах зовнішньої нестабільності, а з іншого – відображає потребу у стабільності, передбачуваності та захищеності. Водночас домінування універсалізму як гуманістичної орієнтації свідчить

про прагнення до збереження зв'язку з іншими людьми, світом і природою, а також формування екологічної й глобальної ідентичності.

Отже, така структура цінностей вказує на наявність певного конструкту в свідомості людини, що дає можливість усвідомлювати її характер та природу взаємодій між образом «Я», культурою як системою колективного досвіду та природою, в якій цей досвід реалізується. Рух до ідентичності, як інтегрального образу «Я», відбувається через множинні самовизначення, що емоційно переживаються по-різному й тому мають різний рівень значущості для особистості. Ця відмінність визначає їхню валентність – здатність формувати різні типи внутрішніх зв'язків у свідомості, що розгортаються в процесах ідентифікації, індивідуації та персоналізації. Вказані процеси реалізуються у взаємодії з такими системами, як «Я–природа» та «Я–оточуюче середовище», через які вибудовується зв'язність і цілісність інтегрального образу «Я», що приводить до формування ідентичності.

Надалі ми досліджували співвідношення між кількістю самовизначень в межах одного процесу ідентичності та його важливістю для респондентів, як показано на рис. 3, згенерованому нейромережею Grok.

Рис 3. Співвідношення процесів ідентичності: ідентифікації, індивідуації, персоналізації, їх важливості та коефіцієнта глибини

При цьому важливість є сумою всіх оцінок пріоритетності в межах виборів одного процесу. Результати засвідчили існування пропорційності: чим важливішим є той чи інший процес, тим частіше його обирають.

З метою глибшого аналізу був введений додатковий показник – коефіцієнт глибини процесів (КГП), який обчислюється як відношення загальної важливості відповідного процесу ідентичності (ВПрІ) – ідентифікації, індивідуації або персоналізації – до кількості самовизначень у його межах ($n(CB)$): $КГП = ВПрІ / n(CB)$. Цей коефіцієнт відображає ступінь значущості кожного окремого самовизначення в межах конкретного процесу. Результати дослідження засвідчують зниження глибини процесу персоналізації – складової, що відповідає за формування унікальності особистості. На нашу думку, це «просідання» зумовлене невідповідністю між прагненням до реалізації власної унікальності у зовнішньому соціокультурно-екологічному просторі та реальними умовами, які ускладнюють таку реалізацію. Виявлене явище підтверджується тим, що редукція персоналізації відбувається на тлі високого запиту на цінності універсальності й автономії, реалізація яких у сучасному контексті є проблематичною. Ймовірно, це пов'язано з послабленням зв'язків між «Я-образом» і «Я-концепцією», що ускладнює їх інтеграцію в культурно-екологічний континуум. Як наслідок, знижується рівень вираженості культурно-екологічної ідентичності, що проявляється у втраті здатності відчувати себе частиною природного й культурного середовища та, відповідно, зменшенні включеності у відповідні системи взаємодії. Дослідження глибини процесів ідентичності

також засвідчує, що середній бал пріоритетності самовизначень перебуває в межах третього рівня, що вказує на наявну кризу ідентичності. Зменшення глибини персоналізації свідчить про те, що потенціал самовизначення в умовах війни є обмеженим, а реалізація «Я-образу» та «Я-концепції» часто сприймається як така, що перебуває поза межами досяжного. Попри це, наявність 47,5% пріоритетних самовизначень дає підстави вважати, що за умов професійного психологічного супроводу наявний конфлікт може стати ресурсом для подальшого особистісного зростання.

Отже, отримані результати свідчать про те, що процеси ідентичності в умовах воєнного стану характеризуються вираженими ознаками кризи, зокрема в аспекті персоналізації, яка відповідає за усвідомлення та реалізацію унікальності особистості. Введений коефіцієнт глибини процесів (КГП) продемонстрував зниження значущості самовизначень у цьому вимірі, що вказує на ускладнення процесів інтеграції «Я-образу» та «Я-концепції» в культурно-екологічному контексті. Виявлена невідповідність між прагненням до автономії, універсалізму та реальними обмеженнями сучасного соціокультурного середовища знижує включеність особистості в системи «Я–природа» та «Я–оточуюче середовище». Водночас 47,5% пріоритетних самовизначень свідчить про збережений потенціал до особистісного зростання, що може бути реалізований за умови цілеспрямованого психологічного супроводу. Це підкреслює важливість роботи з ідентичністю як ресурсу відновлення внутрішньої цілісності та екологічно орієнтованого способу життя.

Проведений нами кореляційний аналіз дозволяє розглянути наявність або відсутність зв'язків між процесами, цінностями, самовизначенням та особистісними характеристиками. У ході дослідження встановлено, що рівень самовизначення позитивно корелює з цінністю самостійності та має негативний зв'язок із конформізмом і гедонізмом. Це свідчить про те, що самовизначення формується насамперед із внутрішньої позиції особистості, яка утримує не лише місце та ситуацію, в яких людина перебуває, а й цілі, на які вона орієнтується. Орієнтація на власні життєві цілі дозволяє не лише робити вибір, а й, що найважливіше, – ухвалювати рішення та відповідати за них. З такого погляду самовизначення постає перед нами як здатність визначати власний життєвий шлях, тому є тісно пов'язаним з автономністю, внутрішньою мотивацією та самосвідомістю. Водночас позитивна кореляція самовизначення з невизначеністю вказує на те, що в умовах нестабільності, викликаній війною чи іншими кризовими обставинами, процес самовизначення набуває суперечливого характеру – з одного боку, актуалізується потреба в самоусвідомленні, з іншого – обмежуються можливості для його реалізації (рис.4).

Ми спостерігаємо, що самовизначення не демонструє прямого зв'язку з персонізацією, натомість опосередковується через цінності та індивідуацію, що підтверджує його ключову роль у становленні особистісної автономії та внутрішньої узгодженості. У цьому контексті персонізація постає як світоглядний рівень, що забезпечує унікальне творення себе та світу через осмислення власних цінностей і втілення їх у реальність. Отже, самовизначення проявляється як ключовий механізм ціннісного вибору, який запускає і підтримує процеси формування ідентичності в ситуаціях середовищної невизначеності.

Цікавим виявився факт негативної кореляції між персонізацією та ідентифікацією, що може свідчити про конфлікт між прагненням до унікальності (персоналізація) та потребою належності до соціальних або культурних структур (ідентифікація) та вказує на функціональне напруження між ними. Така напруга може бути маркером конфлікту між внутрішнім, індивідуальним «Я» та зовнішніми соціальними ідентифікаціями, що є характерним для періодів життєвих трансформацій або кризових ситуацій.

Аналіз кореляцій між процесами ідентичності та ціннісними орієнтаціями засвідчив, що індивідуація має позитивний зв'язок із цінністю стимуляції (орієнтацією на новизну, зміни та виклики) і негативний – із цінністю традиційності. Така

Дослідження показали, що індивідні характеристики особистості – екстраверсія, емоційна стабільність та дружелюбність – позитивно корелюють з універсалізмом, що відображає спрямованість таких осіб на гармонію у стосунках і турботу про добробут інших. Відкритість до нового досвіду демонструє позитивний зв'язок із досягненнями та негативний – із традиційністю, що може вказувати на переважання у таких особистостей інноваційного стилю мислення та схильності до змін.

Висновки.

1. Екопсихологічний вимір ідентичності – це уявлення про концептуальний простір, в якому відбувається формування цілісного та унікального «Я». У цьому просторі в ході взаємодії з природним, соціальним і внутрішнім середовищем ідентичність постає як результат динамічної інтеграції механізму самовизначення, ціннісних орієнтацій і процесів: ідентифікації, індивідуації та персонізації, що формують зв'язок людини з екологічним контекстом її буття та сприяють досягненню нею екологічного балансу.

2. В умовах війни та середовищної невизначеності екопсихологічний вимір ідентичності перебуває в кризовому стані. Понад 50% респондентів демонструють ознаки кризи персонізації – одного з ключових процесів формування ідентичності. Це свідчить про ускладнення у формуванні цілісного образу «Я», який забезпечує усвідомлення власної унікальності та здатність до самореалізації.

3. Самовизначення корелює з цінностями та процесами ідентичності, але не з індивідними рисами, що свідчить про його довільну й ситуативну природу. Цінності виступають центральною ланкою, що поєднує самовизначення та особистість, створюючи простір свободи як обов'язкову умову розвитку та творення ідентичності.

Перспективи подальших досліджень. Подальші емпіричні дослідження сприятимуть уточненню діагностичних методик, які наразі є недостатньо розробленими для всебічного аналізу глибинних взаємозв'язків та потенційних каузальних залежностей між ключовими процесами формування ідентичності, зокрема ідентифікацією, індивідуацією, персонізацією, самовизначенням та ціннісними орієнтаціями. Такі дослідження створять підґрунтя для емпіричної перевірки гіпотези про існування трьох типів ідентичності: колективно-групової, соціально-диференційованої та культурно-екологічної.

Крім того, подальші дослідження дозволять поглибити розуміння механізмів формування екопсихологічного простору особистості, у межах якого егоцентричне самовизначення, що може сприяти антропоцентричному егоїзму, трансформується у збалансоване екоцентричне самовизначення. Це, своєю чергою, відкриває шлях до розвитку культурно-екологічної ідентичності, яка гармонізує взаємодію людини з природним і соціальним середовищем.

Для майбутніх досліджень рекомендується зосередитися на емпіричному обґрунтуванні матриці екопсихологічного виміру ідентичності, яка відображає взаємодію внутрішніх (психологічних) і зовнішніх (соціальних, культурних, екологічних) контекстів буття, що визначають характер і динаміку розвитку ідентичності. Ця матриця може стати основою для розробки системи формування екологічної ідентичності, яка сприятиме ширшому застосуванню екопсихологічного підходу в психологічній практиці. Зокрема, пропонується:

- Розробити організаційно-діяльнісну модель еколого-психологічного консультування, спрямовану на формування культурно-екологічної ідентичності.
- Сприяти розвитку еколого-психологічного мислення через освітні та практичні ініціативи.
- Створити організаційно-діяльнісну структуру, орієнтовану на забезпечення безперервної освіти, спрямованої на формування екопсихологічного простору ідентичності в умовах середовищної, соціальної та екологічної нестабільності й невизначеності.

Отже, емпіричні дослідження дозволять перевірити, чи є екопсихологічний вимір ідентичності не лише теоретичною концепцією, але й практичним інструментом, який сприяє формуванню екологічної ідентичності на індивідуальному, груповому та суспільному рівнях.

Це, своєю чергою, забезпечить стале й гармонійне співіснування людини та суспільства з природою, сприяючи екологічно орієнтованому розвитку спільнот і громад.

Література

1. Бондарчук, О. І. (Ред.). (2014). *Методика діагностики рівнів і особливостей психологічної готовності керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін* (Рукопис, 148 с.). Київ. 125-126.
2. Вернік, О., Царук, І., & Швалб, Ю. (2024). Комп'ютерна адаптація техніки Ф. Хоппе в дослідженні рівня прагнень особистості. *Психологія: реальність і перспективи*, 23, 26–38. doi: 10.35619/prap_rv.vi/23.396.
3. Гейко, Є. В. (2009). Екологічний підхід до формування цілісності особистості. *Актуальні проблеми психології*, Т.7, в.20, ч.1, 92-95. http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2009_20_1/sb20_ch1_22.pdf.
4. *Емпіричне дослідження ідентичності особистості як чинника екологічності її життєдіяльності. Особистісні детермінанти еколого-орієнтованої життєдіяльності* : монографія / Ю.М. Швалб, О.Л. Вернік, О.О. Вовчик-Блакитна, О.В. Рудоміно-Дусятська [та ін.]; за ред. Ю.М. Швалба. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 173-191.
5. Кліманська, М., Галецька, І. (2021). Українська адаптація короткого п'ятифакторного опитувальника особистості TIPI (TIPI-UKR). *Психологічний часопис*, 3(7), 57–74. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. . doi:10.31108/1.2019.5.9.
6. Петровська, І.Р. (2021). Психодіагностика. Навчально-методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів вищої освіти за спеціальністю 053. Психологія.
7. Рудоміно-Дусятська, О. В. (2018). Екологічні аспекти дослідження особистісної ідентичності. *Сучасні проблеми екологічної психології: Життєве середовище особистості у психологічному вимірі*: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 18-19 травня 2018 р.. с. 100-105)/ Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
8. *Становлення особистості як суб'єкта життєдіяльності. Особистісні детермінанти еколого-орієнтованої життєдіяльності* : монографія / Ю.М. Швалб, О.Л. Вернік, О.О. Вовчик-Блакитна, & О.В. Рудоміно-Дусятська [та ін.]; за ред. Ю.М. Швалба. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 75-101. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712888/1/ecopsy_mono_2018a.pdf
9. Царук, І.В. (2023). Життєві стратегії в екопсихологічній метафорі і прислів'ях. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*, (16), 640-650. doi: 10.52058/2786-4952-2023-16(34)-639-650
10. Царук, І.В. (2024). Самовизначення в життєвих динамічних характеристиках. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія*, (76), 12-20. doi: 10.26565/2225-7756-2024-76-02
11. Швалб, Ю. М. (2003). *К проблеме определения эконпсихологических систем*. http://www.ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_67.pdf
12. Clayton, S. D. (Eds.). (2012). *The Oxford handbook of environmental and conservation psychology*. Oxford University Press.
13. Clayton, S, & Opatow, S (2003). Introduction: Identity and the natural environment. In S. Clayton, & S. Opatow (Eds.), *Identity and the natural environment: The psychological significance of nature* (pp. 1–24). Cambridge, MA: MIT Press. doi:10.7551/mitpress/3644.003.0002.
14. Duradoni, M., Fiorenza, M., Bellotti, M., Severino, F. P., Valdrighi, G., & Guazzini, A. (2025). Highly Sensitive People and Nature: Identity, Eco-Anxiety, and Pro-Environmental Behaviors. *Sustainability*, 17(6), 2740. doi:10.3390/su17062740.
15. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. W. W. Norton, & Company.
16. Freud, S. (1933). Why war? In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 22, pp. 195–215). Hogarth Press.
17. Hermans, H. J. M. (2001). The dialogical self: Toward a theory of personal and cultural positioning. *Culture & Psychology*, 7(3), 243–281. doi: 10.1177/1354067X0173001
18. Kashima, Y., Paladino, A., & Margetts E. A. (2014) Environmentalist identity and environmental striving. *Journal of Environmental Psychology*, 38. 64–75. doi: 10.1016/j.jenvp.2013.12.014
19. Tajfel, H., & Turner, J. C. (2004). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), *Political psychology: Key readings* (pp. 276–293). Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9780203505984-16>

References

1. Bondarchuk, O. I. (2014). *Metodyka diagnostyky rivniv i osoblyvostei psykholoichnoi gotovnosti kerivnykiv osvithnikh organizatsii do dialnosti v umovakh zmin [A tool to assess levels and features of psychological readiness of heads of educational organizations to work in conditions of change]*. (Manuscript). 125-126. [In Ukrainian]
2. Vernik, O., Tsaruk, I., & Shvalb, Yu. (2024). Komp'yuterna adaptatsia tekhniki F. Khoppe v doslidzhenni rivnya pragnen osobystosti [Computer adaptation of F. Hoppe's questionnaire in the study of the level of personal aspirations]. *Psykhologia: realnist i perspektyvy*, 23, 26-38. https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi/23.396. [In Ukrainian]
3. Geiko, Ye. V. (2009). Ekologichnyi pidkhid do formuvannya tsilisnosti osobystosti [Ecological approach to the formation of personal integrity]. *Aktualni problemy psykholoichnoi*, 7(20), ch.1, 92-95. http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2009_20_1/sb20_ch1_22.pdf. [In Ukrainian]

4. Shvalb, Yu. M., Vernik, O. L., Vovchuk-Blakytina, O. O., & Rudomino-Dusyatska, O. V. Empiryczne doslidzhennya identychnosti osobystosti yak chynnyka ekologichnosti yiyi zhyttyedialnosti [Empirical study of personality identity as a factor in environmental friendliness of their life]. *Osobystisni determinanty ekologo-oriyentovanoi zhyttyedialnosti*. G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, 2018. 173-191. [In Ukrainian]
5. Klimanska, M., Galetska, I. (2021). Ukrainiska adaptatsia korotkogo pyatyfaktornogo opytuvalnyka osobystosti TIPI (TIPI-UKR) [Ukrainian adaptation of the Short Five-Factor Personality Questionnaire TIPI (TIPI-UKR)]. *Psykhologichnyi chasopys*, 3(7), 57-74. G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine. <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.9>. [In Ukrainian]
6. Petrovska, I. R. (2021). Psykhodiagnostyka. Navchalno-metodychni rekomendatsii do samostiinoi roboty zdobuvachiv vyschoi osvity za spetsialnistyu 053 Psykhologia [Psychodiagnostics. Educational and methodological recommendations for homework of higher education students in the specialty 053 Psychology]. [In Ukrainian]
7. Rudomino-Dusyatska, O. V. (2018). Ekologichni aspekty doslidzhennya osobystisnoi identychnosti [Ecological aspects of personal identity research]. *Suchasni problemy ekologichnoi psykhologii: Zhyttyeve seredovysche osobystosti u psykhologichnomu vymiri: Materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, (Kyiv, May 18-19, 2018, pp. 100-105). G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine. [In Ukrainian]
8. Shvalb, Yu. M., Vernik, O. L., Vovchuk-Blakytina, O. O., & Rudomino-Dusyatska, O. V. Stanovlennya osobystosti yak subyekta zhyttyedialnosti [The formation of the individual as a life agent]. *Osobystisni determinanty ekologo-oriyentovanoi zhyttyedialnosti*. G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, 75-101. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712888/1/ecopsy_mono_2018a.pdf [In Ukrainian]
9. Tsaruk, I. V. (2023). Zhyttyevi strategii v ekopsykhologichnii metafori i prysliviakh [Life strategies in ecopsychological metaphor and proverbs]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seria «Psykhologia»*, (16), 640-650. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16\(34\)-639-650](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)-639-650) [In Ukrainian]
10. Tsaruk, I. V. (2024). Samovyznachennya v zhyttyevykh dynamichnykh kharakterystykakh [Self-determination in life dynamics]. *Visnyk Kharkivskogo natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seria Psykhologia*, (76), 12-20. doi: 10.26565/2225-7756-2024-76-02 [In Ukrainian]
11. Shvalb, Yu. M. (2003). *K probleme opredelenia ekopsikhologicheskikh sistem [The problem of defining ecopsychological systems]*. http://www.ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_67.pdf [In Russian]
12. Clayton, S. D. (Eds.). (2012). *The Oxford handbook of environmental and conservation psychology*. Oxford University Press.
13. Clayton, S., & Opatow, S (2003). Introduction: Identity and the natural environment [11]. In S. Clayton, & S. Opatow (Eds.), *Identity and the natural environment: The psychological significance of nature* (pp. 1–24). MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/3644.003.0002>.
14. Duradoni, M., Fiorenza, M., Bellotti, M., Severino, F. P., Valdrighi, G., & Guazzini, A. (2025). Highly Sensitive People and Nature: Identity, Eco-Anxiety, and Pro-Environmental Behaviors. *Sustainability*, 17(6), 2740. <https://doi.org/10.3390/su17062740>.
15. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. W. W. Norton, & Company.
16. Freud, S. (1933). Why war? In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 22, pp. 195–215). Hogarth Press.
17. Hermans, H. J. M. (2001). The dialogical self: Toward a theory of personal and cultural positioning. *Culture & Psychology*, 7(3), 243-281. <https://doi.org/10.1177/1354067X0173001>
18. Kashima, Y., Paladino, A., & Margetts E. A. (2014) Environmentalist identity and environmental striving. *Journal of Environmental Psychology*, 38. 64-75. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2013.12.014>
19. Tajfel, H., & Turner, J. C. (2004). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), *Political psychology: Key readings* (pp. 276-293). Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9780203505984-16>

Відомості про автора

Царук Інна Василівна, психологиня, голова ГО «Всеукраїнська фундація психолого-соціальної допомоги, підтримки та розвитку особистості, спільнот та громад «Ідентичність», Рівненська обл., с. Гоща, Україна.

Tsaruk, Inna, psychologist, head of the NGO “All-Ukrainian Foundation for Psychological and Social Assistance, Support, and Development of Personality, Communities, and Society «Identit», Rivne region, Hoshcha village, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-0631-5999>

E-mail: tsaruk.inna27@gmail.com

Отримано 25 липня 2025 р.
Рецензовано 1 вересня 2025 р.
Прийнято 3 вересня 2025 р.